

75 år med økt innflytelse

Det startet i 1934 med en håndfull psykologer som bestemte seg for å danne fagforening. 75 år senere utdannes det 280 nye psykologer hvert år, og profesjonen er sterkt etterspurt i helsevesen og i kommuner. Tidsskriftet stanser ved noen milepæler på veien.

TEKST:

Nina Strand

PUBLISERT 5. november 2009

LEDERBUKETT: Tidligere og nåværende ledere samlet for å feire Psykologforeningens 75-årsjubileum i Gamle Logen, Oslo. Foran f.v. Anna von der Lippe (leder 1973-74) og Randi Jerger (kontorsjef 1957-87), annen rekke f.v. An-Magritt Aanonsen

(president 1995–2007) og Turid Vogt Grinde (leder 1963–65 og 1968–69), tredje rekke f.v. Gunn O. S. Scheen (leder 1992–1994) og Tor Levin Hofgaard (president 2008–). Øverst f. v. Kjell Iversen (leder 1961–63), Sverre L. Nielsen (leder 1983–89 og generalsekretær 1990–2000) og Jan Høyersten (leder 1981–82). Foto: Arne Olav L. Hageberg

De var ikke flere enn snaut 20 personer, pionerene som dannet Norsk Psykologforening. Bare to år etter stiftelsen gjennomførte de sin første lønnsaksjon. Etter elleve år som fagforening arrangerte de nordisk kongress for psykologer i Oslo, med Kong Haakon, Kronprins Olav og statsminister Einar Gerhardsen som hedersgjester. Og fortsatt var medlemstallet under 20.

Tidsskriftet har snakket med noen av dem som har spilt sentrale roller i foreningens historie, og gravd i arkivene for å minnes høydepunkter. Den samlede og fullstendige historien må vi kanskje vente på i 25 år til, når foreningen runder 100 år.

Pionerene

Den 10. april i 1934 trommet Åse Gruda Skard sammen en gruppe fremtredende representanter for psykologifaget til møte for å danne en fagforening. Målet med å danne foreningen var «Å ivareta interessene åt psykologane fagleg og økonomisk, fremje samarbeid og forståing psykologane imellom, og skape betre vilkår og auka interesse for psykologisk gransking» (Skard 1959). Kravene til medlemskap var romslige: I utgangspunktet var betingelsen enten doktorgrad eller magistergrad i psykologi, men personer som hadde bidratt med verdifullt arbeid innenfor psykologien, kunne også bli godtatt.

Stiftelsen av Psykologforeningen skjedde samtidig som Freud og psykoanalysen var et brennhett tema i norsk kulturelite, ikke minst takket være brødrene Kristian og Harald Schjelderup, som var blant de første som introduserte Freud i Norge. 1930-årene i Norge var tiden for heftige debatter – om psykoanalysen, om Marx, om kvinnesak og om seksualmoral. Flere av initiativtakerne for stiftelsen av Norsk Psykologforening var engasjerte debattanter, med Åse Gruda Skard og Harald Schjelderup i spissen.

Første lønnsaksjon

Styremøtene foregikk for det meste per telefon, forteller Skard i sin erindringsbok *Liv laga* (1985). Et lite auditorium på Psykologisk institutt var stedet for medlemsmøtene i den første tiden. Faglige foredrag av fremtredende fagpersoner som Wilhelm Reich og de østerrikske psykologene Charlotte Bühler og Sofie Lazarsfeld engasjerte den lille forsamlingen. Noe av det Åse Gruda Skard selv husker best, er da hun la fram sin overbevisning om at «barn hadde godt av å gå i barnehage for å ha jamaldringar å identifisere seg med, ikkje berre vaksne». På den tiden fantes det svært få barnehager i Norge, men Oslo og Trondheim hadde noen få, pluss at det fantes en «einsleg svale» i Drammen, som Skard selv hadde satt i gang.

PIONÉR OG FORMIDLER: Harald Schjelderup var første leder i Norsk Psykologforening og tilhørte pionerene som introduserte psykoanalysen i Norge. Han skrev en rekke sentrale fagbøker, blant dem bestselgeren *Det skjulte mennesket* som ligger på skrivebordet.

Foreningen var ikke så aksjonspreget i de første årene, og bare én gang før krigen fungerte Psykologforeningen som fagforening, forteller Skard. På den tiden arbeidet hun med mentalhygiene i Buskerud og Vestfold, for en månedslønn på 100 kroner. Det syntes hun var urimelig, og gikk til streik da hun fikk avslag på søknaden om høyere lønn. «Norsk Psykologforening boykotta stillinga – og eg fekk den auken eg ba om,» triumferer psykologen.

Statsministeren inspirerte

Under krigen var det tilsynelatende lav aktivitet. I referatet fra medlemsmøtet i november 1940 står det: «Mørklegging og regnvær hindret nok en del medlemmer fra å møte.»

Men allerede høsten 1946 ble det lagt en plan for et mektig faglig og politisk løft, da styret tok initiativ til en nordisk psykologikongress som skulle avholdes i 1947. Det ble et stortilt arrangement (s. 1072) og statsminister Gerhardsen holdt tale (s. 1063).

Psykologi er menneskekunnskap på vitenskapelig grunn, uttalte statsministeren, som åpenbart hadde store forventninger til hva den nye profesjonen kunne bidra med i gjenreisningen av Norge etter krigen. I arbeidet med å bygge opp en velferdsstat, et

samfunn med likeverd og muligheter for alle, passet psykologenes fagkunnskap inn som hånd i hanske. Kanskje bidro dette til den raske utviklingen av psykologprofesjonen i tiårene etter krigen.

Sekretariat med én person

I 1952 har medlemstallet passert 100. I løpet av tiåret fordobles medlemstallet, og foreningen runder 200 medlemmer i 1958. På møtene går debatten høyt om to store temaer: etablering av spesialiteter og utvikling av fagetiske retningslinjer.

Også selve foreningsarbeidet trengte profesjonalisering, og et viktig skritt ble tatt da Psykologforeningen fikk sin første ansatte. Det var Randi Jerger, som i 1957 ble ansatt som sekretær for styret. Den beskjedne tittelen sto overhodet ikke i forhold til posisjonen og ansvaret hun etter hvert fikk i foreningen. Der satt hun i 12 år som eneste faste tilstedeværende i Psykologforeningens trange lokaler hos Psykologisk institutt i Oslo og besvarte tålmodig alle psykologenes henvendelser om alt fra spesialistutdanning, lønn og rettigheter til råd i sammenheng med jobbsøknader.

– Jeg satt som referent på alle møter, og kunne lett svare på spørsmål om de fleste temaer, sier Jerger til Tidsskriftet.

– De tillitsvalgte jobbet jo frivillig uten lønn, og var ikke daglig til stede i foreningen, så det var enklere å spørre meg.

I startgropa

Da Jerger startet i Psykologforeningen, var man ennå bare i startgropa når det gjaldt fagforeningsspørsmål som lønnsavtaler, spesialistordninger og fagetiske retningslinjer.

Første lønnsavtale med staten kom i 1971 og avtale med Norske Kommuners Sentralforbund og Oslo kommune kom i 1973, forteller hun.

Jerger ble i Psykologforeningen i 30 år og ble pensjonist i 1987. Men på god vei mot 90 år gjør hun hver måned en jobb for Tidsskriftet, som korrekturleser på annonsene. Og hun følger fortsatt godt med på foreningens aktiviteter:

– Jeg vet ikke om noen yrkesgruppe som har endret seg så mye som psykologene når det gjelder posisjon i samfunnet. I begynnelsen var det mange som heller ville bli kalt cand.psychol. enn psykolog, de vegret seg når jeg skrev til dem og brukte psykologtittelen. De var beskjedne. De var jo også så få, og hadde ingen stor organisasjon bak seg. Men fagetiske retningslinjer, psykologlov og utviklingen av spesialitetene er store milepæler i foreningens historie. For en utvikling jeg har fått være med på!

Psykologlovens mor

For sin fremragende innsats ble Randi Jerger utnevnt til æresmedlem i Psykologforeningen. Vår neste guide gjennom foreningens historie er også æresmedlem, og kalles ofte psykologlovens mor. Turid Vogt Grinde var leder i foreningen i to perioder på 60-tallet, og en sentral sak var å få en offentlig godkjenning

av psykologer. Som ledd i dette, arbeidet foreningen også for å få en stilling for psykolog i Helsedirektoratet. I 1968 utlyste Sosialdepartementet en slik stilling, knyttet til å forberede en psykologlov. I tråd med tidsånden på 60- og 70-tallet var det få som ønsket en slik stilling.

– Mange fryktet at en psykolog i direktoratet bare ville bli et «gissel for systemet» uten innflytelse. Jeg bestemte meg derfor for å søke selv, sier Grinde.

– Som leder i Psykologforeningen hadde jeg jo nettopp arbeidet for at vi skulle få reell innflytelse, og jeg mente vi måtte gripe denne muligheten.

Som første og eneste psykolog i direktoratet ble Grinde overrasket over takhøyden ved sitt nye arbeidssted. Hun opplevde stor interesse for psykologenes faglige bidrag, ikke minst fra Karl Evang, som var helsedirektør på denne tiden.

MILEPÆLER 1934–2009

10. april 1934
Norsk Psykologforening
stiftes

1948
Profesjonsutdanning
for norske psykologer
starter opp

1958
Generalforsamlingen
vedtar spesialistordning

1973
Psykologloven vedtas
av Stortinget – første
offentlige autorisasjon
av norske psykologer

1975
Spesialister i klinisk
psykologi får rett til
trygdekasserefusjon

1980
Er med og stifter
European Federation of
Psychologists'
Associations (EFPA)

1993–1994
Psykologutdanningen
beholdes som seks -
årig profesjonsstudium,
etter intense forhand -
linger med statsråd
Gudmund Hernes

2001
Gjennomslag i de nye
helselovene, blant
annet ved at psykologer
gis vedtaksrett i
psykisk helsevern

1936 Første aksjon for å bedre medlemmers
lønns- og arbeidsforhold

1947 Første nordiske psykologkongress i Oslo

1950 Slutter seg til nyopprettede International
Union of Scientific Psychology

1952 Bergen er først ute med egen lokalavdeling

1957 Første faste ansatte – Randi Jerger

1959 Fagetiske retningslinjer blir vedtatt

1964 Tidsskriftet lanseres med general-
sekretæren som redaktør

1969 Psykologforeningen utgir Wechsler
Adult Intelligence Scale (WAIS)

1974 Tidsskriftet Psykologen får fast redaktør
og endrer navn til Tidsskrift for Norsk
Psykologforening

1975 Foreningen melder seg inn i
Akademikernes Fellesorganisasjon (AF)

1975–1976 Første tillitsmannskurs

1976 Første formann ansettes i 20 prosent
stilling

1977 Foreningen vedtar nye lover og landsmøtet
blir øverste organ

1982 Leder og leder av lønnsutvalget ansettes
i 40 prosent stilling hver, og Tidsskriftets
redaktør i halv

1983 Første leder i full stilling. Sekretariatet har
nå fem kontormedarbeidere

1997 Foreningen melder seg ut av AF og inn
i Akademikerne

1998 11 tilsatte i sekretariatet

2007 Akademikerne Helse tar psykologene ut
i streik

2007 35 tilsatte i sekretariatet

2008 Medlemstallet passerte 6000

2008 Psykologer i Telemark og Akershus får
sykmeldingsrett som en forsøksordning

2009 Regjeringen foreslår å bevilge 30 millioner
til psykologer i kommunene over statsbudsjettet

– Han var lydhør, og ikke minst engasjert, sier hun beskjedent. Fra sentrale kilder i foreningen får Tidsskriftet en litt annen tolkning: I kraft av en unik faglig tyngde oppnådde Grinde en tillit og respekt som ga henne uvanlig stor gjennomslagskraft, også i departementet.

– Loven gikk lenger i å gi psykologene rettigheter enn i alle fall jeg hadde forestilt meg var mulig sier Grinde.

Økt status

Etter en del tautrekking med legenes og pedagogenes organisasjoner ble Psykologloven vedtatt av Stortinget i 1972 og satt i verk fra 1974. Loven regulerer psykologenes virksomhet, og kvakksalverloven ble samtidig endret slik at psykologene skulle kunne «ta syke i kur» – en forutsetning for selvstendig pasientbehandling og eventuelt trygderefusjon. Loven innebar den første offentlige autorisasjon av psykologer og beskyttelse av tittelen psykolog i Norge. Det ble stilt krav om embetseksamen i psykologi eller tilsvarende utdanning for å kunne kalle seg psykolog.

– *Hva var situasjonen før vi fikk psykologloven?*

– For å illustrere hvordan det var, kan jeg jo bruke Dikemark sykehus som eksempel. Her jobbet flere høyt kvalifiserte psykologer som underviste vordende psykiatere i psykologiske metoder. Men når psykologene selv hadde pasienter, var de som «legens medhjelper» avhengige av at psykiaterne godkjente behandlingen som ble gitt, for psykiaterne hadde det faglige ansvaret for behandlingen.

Med psykologloven økte psykologenes status, og psykologene styrket sin stilling. Loven var et verktøy i utviklingen av psykologenes selvstendighet i yrkesutøvelser innenfor helsesektoren, og med dette var psykologene definert ut av kvakksalverloven.

Tre sinte kronikker

– *Hvordan var reaksjonene på psykologloven i fagmiljøet?*

– Blant psykologene var det stor glede over loven, men Legeforeningen og pedagogene gikk imot lovforslaget. Men blant skolepsykologene var stemningen en annen. En del av de som hadde denne tittelen, var cand.paed. av utdanning, og kunne ikke bli godkjent som psykologer etter innstramningene i psykologloven. De med lang fartstid fikk riktignok dispensasjon, men mange av de yngre måtte avvises, forteller Grinde.

Med psykologloven var det slutt på å definere psykologene som legens medhjelper. Det skapte reaksjoner. Høsten 1976 sto tre skarpe kronikker i Dagbladet, alle skrevet av overlege Per Nyhus, senere statssekretær i Sosialdepartementet og kjent samfunnsdebattant. Han oppfattet psykologenes fremmarsj som en trussel mot kvaliteten i helsevesenet. En liten, men uhyre gjennomslagskraftig pressgruppe kalte han psykologene i kronikken «En profesjon markedføres» (6. sept. 1976). Bedre markedsførere enn Åse Gruda Skard og Harald Schjelderup kunne neppe den beskjedne profesjonsspiren få, hevdet Nyhus. Begge satt i utvalget nedsatt av Universitetet i Oslo i 1946 for å utrede spørsmålet om en ny utdanning i psykologi. Bare to år senere gikk

startskuddet for landets første profesjonsutdanning i psykologi. Myndighetene agerer som «Sleeping partners» og lar psykologene erobre stadig nye posisjoner i samfunnet, ironiserer Nyhus.

Nyhus refererer også til den «dynamiske professor i psykologi» Bjørn Christiansen, som trodde det ville være arbeid for 4000 psykologer i Norge etter år 2000. Vi kan stå foran et landnåm, frykter den profilerte legen, og fortsetter: «Det mangler så visst ikke på appetitten, og troen på faget er større enn noensinne, hvilket jo i og for seg ikke er så overraskende i betraktning av profesjonens overbevisende karriere hittil.»

– *Var Nyhus representativ for reaksjonene på psykologloven?*

– Nei, jeg opplevde det mer som utspill fra en enkelt person, svarer Grinde.

– Nyhus var en engasjert person som ofte tok hardt i, men utspillene hans skapte ingen problemer for psykologene. Jeg opplevde ingen massiv reaksjon fra legene generelt.

Avgjørende spesialistutdanning

Våre neste to guider gjennom Psykologforeningens historie er Anders Skuterud og Rune Frøyland, begge med lang fartstid i foreningens ledelse på henholdsvis fagsiden og forhandlingssiden. Det er ingen hemmelighet at de to avdelingene ut fra hvert sitt ståsted kan ha ulikt syn på enkeltsaker og på veivalg foreningen har foretatt, men én ting er de skjønt enige om: Spesialistutdanningen er en helt sentral suksessfaktor i foreningens historie.

– Trolig var vi først ute i verden med en spesialistutdanning for psykologer, mener Skuterud.

– Det at generalforsamlingen i 1958 vedtok en spesialistordning, er trolig et av de viktigste strategiske grepene som gjorde det mulig å utvikle den sterke posisjonen psykologene har i helsevesenet i dag.

I 1958 var medlemstallet ca. 200. Med en spesialistutdanning som lignet legenes, gjorde psykologene seg relevante og nyttige i det psykiske helsevernet. Da utbyggingen av poliklinikkene for alvor skjøt fart, ble psykologenes kompetanse ansett som nyttig og anvendelig.

– Pasientene etterspør psykologenes kompetanse, sier Skuterud.

– Undersøkelser viser at folk er mest fornøyd med samtaleterapi, mer enn medikamentell behandling.

Ut av PPT

– *Men i skolen har psykologene mistet fotfestet, kan det se ut til?*

– Ja, etter 1979 gikk størsteparten av psykologene inn i helsevesenet eller til familiekontorene. Dette var en periode med omfattende utbygging av BUP, samtidig som skolepsykologene ble fratatt tittelen.

Andelen psykologer i helsevesenet har økt jevnt, ikke minst i kjølvannet av opptrappingsplanen. I dag jobber 50 prosent av psykologene her. I PPT har tallet vært synkende helt tilbake fra 1980-tallet.

– Men slik PPT har utviklet seg, er det vanskelig å finne handlingsrom for psykologene, sier Skuterud.

– Jeg hørte nettopp Arne Holte i Folkehelseinstituttet snakke entusiastisk om den gangen han jobbet som psykolog på 70-tallet. Han følte han fikk gjort mye nytte, både på individ- og systemnivå.

I dag ser Skuterud at psykologenes spesialistutdanning ikke har vært god for psykologene i skolen. Den har ikke hatt skolen i fokus.

Lever av høy kompetanse

I 1985 vedtok foreningen en spesialistording som i hovedsak er som i dag. Gjennom årene har det vært heftige diskusjoner om hvor høyt lista skal legges for å oppnå status som spesialist.

– Men vi lever av vår høye kompetanse, påpeker Skuterud.

– Uten den vil det på lengre sikt få konsekvenser for lønnsutviklingen vår. Det er kompetansen som er vårt fortrinn, det er den vi selger. Vi må tilpasse oss samfunnets krav til kompetanse og holde oppe nivået i spesialiseringen vår.

I sammenheng med de nye helselovene 2001 fikk psykologene godkjent vedtakskompetanse i psykisk helsevern. Det ville de ikke fått uten den høye kvaliteten på spesialistutdanningen, mener Skuterud.

Det er Rune Frøyland enig i. Spesialistutdanningen er og blir sentral, også i forhandlingsavdelingens arbeid. Den høye kvaliteten på spesialistutdanningen er et viktig signal både til arbeidsgiverne og til pasientene. Men Frøyland husker godt den intense debatten på 80-tallet da forhandlingsavdelingen foreslo å endre kriteriene for å bli ansatt som spesialpsykolog.

POLITIKER OG BARNEPSYKOLOG: Åse Gruda Skard var med og stiftet Norsk Psykologforening. Men også som barnepsykolog tenkte hun politisk: Hun kjempet mot den harde og autoritære barneoppdragelsen, og mente at barn som ble møtt med respekt og forståelse ikke ville slutte opp om totalitære ideologier. Foto: Nasjonalbiblioteket, Billedsamlingen

– Mange mente rett til tittelen spesialpsykolog måtte være knyttet til særskilte kvalifikasjoner hos psykologen. Vi, derimot, ønsket større fleksibilitet, og at det måtte være typen arbeid, altså *funksjonen*, som skulle være avgjørende. Arbeid i barnevernet, for eksempel, var spesielt krevende. Et annet eksempel var stillinger som krevde stor grad av selvstendighet. Vi mente at slike stillinger skulle lønnes høyt, selv om psykologen var nyutdannet og ikke hadde rukket å spesialisere seg, sier visepresident Frøyland.

Nøkkelen til suksess

Forhandlingsavdelingen vant fram med sin tenkning, og utviklingen videre bekrefter at dette var en riktig vei å gå, mener Frøyland. I løpet av en tiårsperiode økte andelen spesialpsykologer fra 3 til 36 prosent, med stor lønnsvekst som resultat.

– I 1984 var om lag halvparten av psykologene plassert som psykolog II, den laveste lønnsgruppen. Ti år senere var denne gruppen sunket til 20 prosent, sier Frøyland.

– Dette sier noe om hvordan systemet ble brukt. Stadig flere psykologer ble flyttet inn i kategorien spesialpsykolog, noe som skjedde gjennom hele 90-tallet. En annen side av denne utviklingen var at den viste hvor mange psykologer som har spesielt krevende jobber. I dag er spesialpsykologstillingen borte, men forhandlingsavdelingen har fortsatt tenkningen som lå til grunn for lønnsveksten på 90-tallet.

– I 2002 tok vi skrittet vekk fra landsdekkende forhandlinger til desentraliserte forhandlinger ved det enkelte sykehus, forteller visepresidenten.

– Fra da av fikk de lokale tillitsvalgte en avgjørende rolle som forhandlere. Det gjaldt å utnytte ulikhetene sykehusene imellom. Vi har ikke fryktet ulikhet, slik andre fagforeninger har gjort. Tvert om – ulikheter skaper muligheter for å oppnå mer, påpeker han.

Han husker godt Sørlandet sykehus i 2002, der forhandlerne fikk til et kraftig lønnshopp for spesialistene. Allerede samme år spredte de gode resultatene seg til hele landet. Og slik har det vært siden. De tillitsvalgte skolerer i å tåle ulikheter, og arbeide for utjevninger over tid.

– *Dette er jo ikke akkurat solidarisk lønnspolitikk. Møter dere kritikk fra medlemmene?*

– Tallenes tale er overbevisende i seg selv. Få vil i dag argumentere imot denne lønnspolitikken, bedyrer Frøyland.

Når vi snakker om veiskiller i psykologprofesjonens historie, må året 1996 med, insisterer Frøyland og Skuterud.

– I dette året ble stillingsbetegnelsen psykologspesialist innført i tariffavtalene. Inntil da hadde ikke lønnsforskjellene mellom spesialist og ikke-spesialist vært så store. Men fra 1996 ga spesialisering et skikkelig lønnshopp, og en strøm av psykologer fikk nå gjort ferdig de skriftlige oppgavene sine og kunne søke om høyere lønn. Dette fikk positive konsekvenser også for spesialistenes posisjon og ansvar i helsetjenestene. Både når det gjelder arbeidsforhold og posisjoner, er det snakk om før og etter 1996, understreker våre to historieguiden.

Et nytt veikryss

Dagens president i foreningen, Tor Levin Hofgaard, er fullt klar over at han står på skuldrene til mange kloke forgjengere, og at dette forplikter.

ENGASJERT OG MÅLBEVISST:

Psykologforeningens visepresident Rune Frøyland er forhandlingsleder i Akademikerne helse. I januar 2007 sto han i spissen for en punktmarkering utenfor Oslo Rådhus, der streikende medlemmer i Akademikerne helse deltok. Foto: Scanpix

– Det går en direkte linje fra viktige fagpolitiske veivalg foreningen tidligere har gjort, og til den posisjonen Norsk Psykologforening har i dagens helsevesen. Men veivalgene har også gitt nye utfordringer.

Psykologprofesjonen står i dag i et nytt veikryss, mener presidenten. Profesjonen er i endring, blant annet fordi psykologene ikke lenger har monopol på høy akademisk kompetanse på psykologifaget.

– Valg som gjøres i helsedirektoratet, i helsedepartementet og på universitetene er i ferd med gjøre oss til en klinisk psykologforening, samtidig som vi er på vei inn i kommunehelsetjenesten som en sentral aktør der, påpeker han.

Spørsmålet om Psykologforeningen i fremtiden kan fortsette å representere bredden i psykologien vil være avgjørende i følge presidenten, som ser frem til nye spennende år for Norsk Psykologforening.

– Det er en ære å få lov til å lede en forening med så sterke forgjengere og en så stolt historie. Det forplikter. Vårt ønske er at man etter nye 75 år vil peke på perioden vi er i

nå og si at også vi fattet kloke og fremtidsrettede valg, sier Tor Levin Hofgaard.

– Vi er i dag en solid faglig forening, og en god fagforening, men vi må også bli en profesjonell påvirker av politiske prosesser og beslutninger.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 46, nummer 11, 2009, side 1064-1071

TEKST:

Nina Strand, journalist i Tidsskrift for Norsk psykologforening

+ [Vis referanser](#)

Kilder

Holter, P.A., Magnussen, S. & Sandsberg S. (red.) (1984): Norsk psykologi i 50 år. Oslo: Universitetsforlaget.

Jerger, Randi & Nielsen, Sverre L.: Norsk Psykologforenings historie. Upublisert dokument.

Reichelt, S. (1994) (red.): Psykologi i forandring. Oslo: Norsk Psykologforening.

Skard, Å. G. (1985): Liv laga. Oslo: Gyldendal.